
АЗƏРБАЈЧАН
ДИЛИНИН
ОРФОГРАФИЈА
ГАЈДАЛАРЫ

АЗƏРБАЈЧАН ССР ЕЛМЛƏР АКАДЕМИЈАСЫ НƏШРИЈАТЫ
БАҚЫ — 1958

3m
АЗƏРБАЈЧАН ССР ЕЛМЛƏР АКАДЕМИЈАСЫ

НИЗАМИ адына ƏДƏБИЈАТ ВƏ ДИЛ ИНСТИТУТУ

АЗƏРБАЈЧАН ДИЛИНИН
ОРФОГРАФИЈА ГАЈДАЛАРЫ

АЗƏРБАЈЧАН ССР ЕЛМЛƏР АКАДЕМИЈАСЫ НƏШРИЈАТЫ

Бакы — 1958

Azərbaycan MEA Nəsimi
adına Dilçilik İnstitutunun
kitabxanası
inv. № 4655

*Азәрбајҹан ССР Назирлар Советинин
1958-чи ил 24 ијул тарихли, 497 нөмрәли
һарары илә тәһдиг едилмишдир*

Редактору *Р. Рүстәмөв*

Нәһријјат редактору *Ә. Ханбабајев*

Карректору *Х. Чәһарөв*

Чапа имзаланмыш 19/VIII 1958-чи ил. Кағыз фарматы 60×92 1/16.
Кағыз вәрәги 1,12. Чап вәрәги 2,25. Һес-нәһр. вәрәги 2,2.
ФГ 13261. Сифариш 435. Тиражы 100.000. Гиймәти 60 гәп.

Азәрбајҹан ССР Мәдәнијјәт Назирлијинин „Гызыл Шәрг“ мәтбәәси.
Бақы, Һәзи Асланов күчәси, 80.

БИР НЕЧӘ СӨЗ

„Азәрбајҹан дилинин орфографија ғајдалары“ фонетик, морфоложи вә ән'әнәви принципләр әсасында тәртиб едилмишдир.

Орфографија ғајдаларында мүасир Азәрбајҹан дилинин инкишафы илә әләғәдар һадисәләр нәзәрдә тутулмуш, сон 20—30 илдән бәри мәтбуат вә тәдрис саһәсиндә ишләниб мөһкәмләнмиш ғајдалар әсасән сахланылмышдыр.

Орфографија ғајдалары лајиһәси 1955—1958-чи илләрдә республикамызын али вә орта мәктәб мүәллимләринин, дилчи вә әдәбијјатшүнасларын, јазычыларын, нәһријјат вә мәтбуат органларынын вә башға әләғәдар мүәссисә ишчиләринин мүшавирәләриндә, еләчә дә мәтбуатда кениш мүзакирә олунмушдур. Орфографија ғајдаларына јенидән баыларкән истәр мәтбуатда, истәрсә дә мүшавирәләрдә ирәли сүрүлән ғајдалы тәклифләр нәзәрә алынмыш, бир сыра дәјишиклик, дәгигләшдирмә вә әләвәләр едилмишдир.

Орфографија ғајдаларында бүтүн маддәләрин изаһында елмилијә вә дәгиглијә хүсуси фикир верилмишдир.

Мә'лум олдуғу үзрә, әввәлки орфографија ғајдаларынын гурулушунда мүәјјән нөгсанлар нәзәрә чарпырды. Белә ки, „Сөз көкләринин јазылышы“ бәһсиндән сонра шәкилчиләрин дәјил, көмәкчи сөзләрин јазылышы верилир, „Мүрәккәб сөзләрин јазылышы“ бәһсиндә идарә адларындан да данышылырды. Бу ғајдаларда ајры-ајры бәһсләрин дахили гурулушу да нөгсанлы иди. Мәсәлән, „Сөз көкләринин јазылышы“ бәһсиндә ејни башлыг алтында һәм сәслиләрин (саитләрин), һәм дә сәссизләрин (самитләрин) јазылышы верилирди. Мүрәккәб сөзләрин јазылышы нитг һиссәләринә көрә верилмир, бунун нәтичәсиндә бир сыра сөзләрин јазылыш ғајдасы мә'лум олмурду.

Әввәлки орфографија ғајдаларынын гурулушунда елми чәһәтдән нөгсан олдуғуну, ајры-ајры бәһсләрдә долашыгылыг мүшаһидә едилдијини нәзәрә алараг мөвчуд орфографија ғајдалары тамамилә јени гурулушда тәртиб едилмишдир. Ґајдаларда „Мүрәккәб сөзләрин јазылышы“ башлыгы илә

верилән бәһс аҗрылмыш: „Битишик, дефислә вә аҗры җазылан сөzlәр“ вә „Баш һәрфи бөҗүк җазылан сөzlәр“ кими адландырылмышдыр. „Битишик, дефислә вә аҗры җазылан сөzlәр“ бәһсиндә үмуми җаҗдалардан, исим, сифәт, сәҗ, әвәзлик, фе’л, зәрф, гошма, бағлаҗычы, әдат вә ниданын җазылышын-дан әтрафлы шәкилдә данышылыр. Бу бәһсдәки маддәләрин чоху җенидир.

Мәсәлән, „Исим“ башлығы алтында һеч бир сөздәҗиш-диричи вә сөздүзәлдичи шәкилчи гәбул етмәмиш ики исимдән (мәс.: *киләмеҗвә, һүснхәт*), садә (вә җа дүзәлтмә) исимлә фе’ли сифәтдән (мәс.: *ашсүзән, тозсоран*), садә (вә җа дүзәлтмә) исимлә мәнсубиҗәт шәкилчили сөздән (мәс.: *аҗаҗалты, илдөнүмү*) әмәлә кәлән исимләрин вә бир сыра башга исимләрин җазылышы һаггындакы маддәләр җенидир.

„Сифәт“ бәһсиндә садә (вә җа дүзәлтмә) сифәтлә садә исимдән дүзәлән (мәс.: *балачабоҗ, енликүрәк*), тәркибиндә *аз, бәрабәр, гоша, дүз, еҗни* вә с. сөzlәри олан (мәс.: *азишләнән, бәрабәрһүгүглу, гошалүлә, дүзбучаглы, еҗниҗимәтли*), еҗни садә (вә җа дүзәлтмә) сифәтин тәкраны илә әмәлә кәлән сифәтләрин (мәс.: *дадлы-дадлы, лопә-лопа*) вә бир сыра башга сифәтләрин җазылышы һаггында җени маддәләр вардыр.

„Зәрф“ бәһсиндә дә җени маддәләр верилир. Мәсәлән, еҗни сөзүн (исим, сифәт, сәҗ вә зәрфин) тәкраны илә дүзәлән (мәс.: *ағыр-ағыр, ики-ики*), биринчиси *-дан (-дән)*, икинчиси *-а (-ә)* шәкилчиси гәбул етмиш еҗни сөзүн тәкраны илә әмәлә кәлән зәрфләрин (мәс.: *ахшамдан-ахшама, ачыгдан-ачыҗа*) вә башга зәрфләрин җазылышындан данышылыр.

„Шәкилчиләрин җазылышы“ бәһсинә *-ма (-мә, -м)* инкар шәкилчиси, *-са (-сә)* шәрт шәкилчиси, еләчә дә *-лыг (-лик, -луг, -лүк)*, *-дыгча (-дикчә, -дугча, -дүкчә)*, *-мыш (-миш, -муш, -муш)* кими җазылышы гисмән мүхтәлиф олан шәкилчиләр һаггында җени маддәләр дә дахил едилмишдир (§ 46).

„Баш һәрфи бөҗүк җазылан сөzlәр“ башлығы алтында хүсуси астрономик вә чографи адларын, күчә вә меҗдан адларынын (§ 78), тарихи һадисәләрин, дөврләрин, сүлаләләрин, еләчә дә гәдим җазылы абидәләрин, сәнәдләрин вә с. адларынын (§ 79), дырнагсыз вә дырнагда җазылан орден, медал вә фәхри адларын (§ 92, § 93), дырнагда җазылан әсәр, опера, балет, пјес, кино-филм, гәзет, журнал, кино-театр, колхоз вә с. адларынын тәркибиндәки сөzlәрин баш һәрфләринин җазылышындан (§ 94) илк дәфә олараг әтрафлы шәкилдә бәһс едилир ки, бунлар да җени маддәләрдир.

Орфографиҗада „Кечирмә җаҗдалары“ бәһси дә тамамилә җенидир. һәмин бәһсдә сөzlәрин сәтирдән сәтрә кечирил-мәси һаггында җаҗдалар верилир.

Әввәлки орфографиҗа җаҗдаларында мүрәккәб идәрә адлары тәркибиндәки сөzlәрин баш һәрфләринин җазылышында мүхтәлифлик вар иди. Бу исә һәмин сөzlәрин җазылышыны чәтинләшдирирди. Бу чәтинлиҗи арадан галдырмаг үчүн җени җаҗдаларда әксәр мүрәккәб идәрә адлары тәркибиндәки бүтүн сөzlәрин баш һәрфләринин бөҗүк җазылмасы һаггында җаҗдалар верилир.

Җени орфографиҗа җаҗдаларында апастроф ишарәси сахланылмыш вә бу ишарәнин ишләдилмә җерләри көстәрилмишдир.

Бунлардан башга, орфографиҗа җаҗдаларына даһа бир сыра җени маддәләр салынмыш, дәгигләшдирмә, дәҗишиклик едилмишдир.

Орфографиҗа җаҗдалары филоложи елмләр намизәдләри Р. Ә. Рүстәмөв вә З. И. Будагова тәрәфиндән тәртиб едилмишдир.

Орфографиҗа җаҗдалары 1955-чи ил иҗун аҗынын 30-да кечирилмиш мушавирәдә сечилән аҗад. Сәмәд Вурҗун, аҗад. Мирзә Ибраһимов, аҗад. М. А. Дадашзадә, Азәрбаҗчан ССР ЕА мүхбир үзвү, праф. М. Ш. Ширәлиҗев, Азәрбаҗчан ССР ЕА мүхбир үзвү, праф. Ә. М. Дәмрчизадә, праф. Ч. З. һачыҗев, праф. М. Ә. Пашаҗев, филоложи елмләр намизәдләри М. Җ. Гулузадә, Р. Ә. Рүстәмөв, М. һ. һүсеҗзадә, Ч. һ. Әфәндиҗев, Ә. Ә. Оручов, Ә. С. Чәфәров вә Ә. һ. Маһмудовдан ибарәт камиссиҗа үзәләринин җахындан иштиракы илә кениш сурәтдә музакирә едилмишдир. Бу камиссиҗа әввәлләр мәрһум аҗад. Сәмәд Вурҗунун, сонралар исә аҗад. Мирзә Ибраһимовун сәларәти алтында ишләмишдир. Нәһаҗәт, „Азәрбаҗчан дилинин орфографиҗа җаҗдалары“ Азәрбаҗчан ССР Назирләр Советинин гәрары илә тәсдиг едилмишдир.

Орфографиҗа җаҗдаларынын музакирәсиндә филсложи елмләр намизәдләри Ә. М. Чәҗадов, һ. А. Баҗрамов, А. Ә. Асланов, А. һ. Вәлиҗев вә Р. Җ. Хәлилов да иштирак етмишләр.

*Азәрбаҗчан ССР Елмләр Академиҗасынын
Һизами адына Әдәбиҗат вә Дил Институту.*

АЗЭРБАЈЧАН ЭЛИФБАСЫ

№ №	Чап шәкли		Жазы шәкли		Һәрфләр- рин адлары	№ №	Чап шәкли		Жазы шәкли		Һәрфләр- рин адлары
	Бөјүк һәрф	Кичик һәрф	Бөјүк һәрф	Кичик һәрф			Бөјүк һәрф	Кичик һәрф	Бөјүк һәрф	Кичик һәрф	
1	А	а	А	а	а	17	М	м	М	м	ем
2	Б	б	Б	б	бе	18	Н	н	Н	н	ен
3	В	в	В	в	ве	19	О	о	О	о	о
4	Г	г	Г	г	ге	20	Ө	ө	Ө	ө	ө
5	Ғ	ғ	Ғ	ғ	ге	21	П	п	П	п	пе
6	Д	д	Д	д	де	22	Р	р	Р	р	ер
7	Е	е	Е	е	е	23	С	с	С	с	се
8	Ә	ә	Ә	ә	ә	24	Т	т	Т	т	те
9	Ж	ж	Ж	ж	же	25	У	у	У	у	у
10	З	з	З	з	зе	26	Ү	ү	Ү	ү	ү
11	И	и	И	и	и	27	Ф	ф	Ф	ф	фе
12	Ы	ы	Ы	ы	ы	28	Х	х	Х	х	хе
13	Ј	ј	Ј	ј	је	29	Һ	һ	Һ	һ	һе
14	К	к	К	к	ке	30	Ч	ч	Ч	ч	че
15	К	к	К	к	ке	31	Ч	ч	Ч	ч	че
16	Л	л	Л	л	ел	32	Ш	ш	Ш	ш	ше

’ *апостроф*

СӘСЛИЛӘРИН ЖАЗЫЛЫШЫ

I. Сөзүн илк сәслисинин жазылышы

§ 1. Әдәби тәләффүздә илк сәси *ы* илә дежилән сөzlәрин олмадығыны нәзәрә аларағ, ашағыдакы кими сөzlәр аһәнк ганунуна табе едилмәдән *и* илә жазылыр; мәс.: *илан, илды-рым, илхы, ылыг, инанмаг, ишыг*.

§ 2. Илк сәси даһа чох *е*, бә’зән дә *ә* илә дежилән сөzlәр *е* илә жазылыр; мәс.: *е’лан, ен, ендирмәк, еркәк, ер-кән, ертә*.

II. Сөзүн орта сәслисинин жазылышы

§ 3. Биринчи һечасындакы сәслиси һәм *е*, һәм дә *ә* илә дежилән сөzlәр ики чүр жазылыр:

а) *е* илә жазыланлар; мәс.: *дежил, кен, кениш, керчәк, пендир, пенчәк*.

б) *ә* илә жазыланлар; мәс.: *кәтирмәк, пәнчәрә, чәкич, чәкмәк, чәјурткә*.

§ 4. Биринчи һечасындакы сәслиси даһа чох *ө*, бә’зән дә *и* илә дежилән сөzlәр *ө* илә жазылыр; мәс.: *кејмәк, јејә* (аләт).

§ 5. Биринчи һечасындакы сәслиси мүхтәлиф шәкилдә (*ө, е, о, ү, ә* сәслиләриндән икиси вә ја үчү илә) дежилән сөzlәр *ө* илә жазылыр; мәс.: *дөвләт, дөвр, зөвг, көвһәр, мөвгә, мөвзу, нөв, нөвбә, нөгсан, нөгтә, өвлад, төвлә, һөкумәт, һөрмәт, шөвг*.

§ 6. Биринчи, икинчи, бә’зән дә үчүнчү һечасы һәм галын, һәм дә инчә сәсли илә дежилән сөzlәр ашағыдакы гајдада үч чүр жазылыр:

а) аһәнк ганунуна табе едиләрәк јалныз галын сәсли илә жазыланлар; мәс.: *бабат, гадаған, гала, давам, заман, ка-ман, нағд, нағыл, нахыш, наһар, раһат, салам, саламат, тамаша, тахт, тахта, халг, хата, хатыр* (ламаг), *хыр-ман, фағыр, фарағат*.

б) аһәнк ганунуна табе едиләрәк јалныз инчә сәсли илә јазыланлар; мәс.: *бәхт, бәхтәвәр, вәрәг, дәнә, тәгсир, тә-рәзи, хәмир, хәтир*.

в) аһәнк ганунуна табе едилмәјәрәк инчә вә галын сәсли илә јазыланлар; мәс.: *бәрабәр, гәбул, гәрар, зәманә, исти-рахәт, иштаһа, кәлағажы, кәнар, кәһрәба, күзәрән, ма-чәра, мәхсус, мүгәвва, нәгәрәт, пәрәкәндә, рәва, сәфа, сијаһы, хәтират, хәтирә, һәја, чәфа*.

§ 7. Биринчи, бә'зи сөзләрин исә икинчи һечасындакы сәслиси һәм ә, һәм дә **и**; һәм **ү**, һәм дә **и** илә дејилән сөзләр үч чүр јазылыр:

а) әсасән ә, бә'зән дә **и** илә дејилән сөзләр ә илә јазы-лыр; мәс.: *гәнаәт, әмтәә, мәтбәх, нәһәјәт, мәнфәәт, пәһләван, рәјасәт, сәјаһәт, Сәһһәт, хәјәнәт, чәһәт*.

б) әсасән **и**, бә'зән дә ә илә дејилән сөзләр **и** илә јазы-лыр; мәс.: *Видади, гираәт, иддиа, ничат, ријәт, рича, сијасәт, чинајәт*.

в) әсасән **ү**, бә'зән дә **и** илә дејилән сөзләр **ү** илә јазы-лыр; мәс.: *бүллур, үсјән, үсул, Фүзули, фүрсәт, һүчүм, шүар*.

§ 8. Биринчи, бә'зән дә сонракы һечаларында **о** сәслиси олан алынма сөзләр әдәби тәләффүзә ујғун олараг **а** илә јазылыр; мәс.: *Адесса, атмасфер, вағзал, Ганчаров, Дас-тајевски, калбаса, камандир, камбајн, камендант, кам-пот, кансерт, кантор, кастјум, катлет, мантаж, мантјор, Масква, матор, паравоз, параход, партфел, Растов, самавар, Талстој, фанар, фантан, шакалад*.

Гејд, Болшевик, колхоз, комитә, коммуна, коммунист, комсомол, совет вә *совхоз* сөзләри, еләчә дә мүхтәлиф елм сәһәләринин, ихтисас сәһибләринин адларыны билдирән термин вә сөзләр **о** илә јазылыр; мәс.: *агроном, агротехника, астрономија, биолокија, морфолокија, физиоло-кија*.

§ 9. Әслиндә биринчи вә ја сонракы һечаларында **ү** сәс-лиси олан бејнәлмиләл сөзләр **ү** илә дә јазылыр; мәс.: *алу-миниум, Барбүс, бүллетен, бүро, Жүл Верн, жүри, Лук-сембург, увертүра, һүго*.

§ 10. Әслиндә икинчи һечасында **и** сәслиси олан, тәләф-фүздә һәм **и**, һәм дә **ји** илә дејилән сөзләр **и** илә јазылыр; мәс.: *аид, аилә, баис, даим, даир, даирә, зәиф, маил, наил, саир, фаиз, хаин*.

§ 11. Әслиндә бирһечалы олуб, лакин тәләффүздә чох заман ики сәссизи арасына **и** вә ја **ү** артырмагла дејилән сөзләр ики чүр јазылыр:

а) ики сәсли илә јазыланлар; мәс.: *гәбир, гәдир, гисим, ејуб, әсил, әтир, зәһин, изин, исим, Мисир, нәсил, өмүр, сәбир, сәтир, синиф, фәсил, фикир, чисим, шәкил*.

б) бир сәсли илә јазыланлар; мәс.: *гејд, гејз, гәбз, гәсд, гәср, гәһр, әмр, әср, зүлм, кәср, нәбз, нәср, нәфс, һәрф, һүзн, һүсн, чәбр*.

§ 12. Икинчи һечасында **и** сәслиси олан сөзләр ики чүр јазылыр:

а) әслиндә олдуғу кими **и** илә јазыланлар; мәс.: *гәбиһ, сәһиһ, тәсһиһ, тәшбиһ*.

б) әдәби тәләффүзә ујғун олараг **е** илә јазыланлар; мәс.: *сәфеһ, тәнбеһ, тәсбеһ*.

§ 13. Үчүнчү һечасында әслиндә **ә** сәслиси олан сөзләр әдәби тәләффүзә ујғун олараг **и** илә јазылыр; мәс.: *мүба-ризә, мүбаһисә, мүгавилә, мүгавимәт, мүгәддимә, мүда-фиә, мүәссисә, мүзакирә, мулаһизә, мүнәсибәт, мура-чиәт, муһакимә*.

§ 14. Мүхтәлиф һечаларында **иа**, **ио** сәслиләри олан бејнәлмиләл сөзләр **иа**, **ио** илә дә јазылыр; мәс.: *диалект, диалектика, империализм, материал, материализм, принципал, социализм, аксиом*.

Истисна. Миллион, миллиард сөзләри **јо**, **ја** илә јазылыр вә бу сөз-ләрдән гоша **л** сәсиндән бири атылыр; мәс.: *милјон, милјард*.

III. Сөзүн сон сәслисинин јазылышы

§ 15. Сону **а** илә битән алынма сөзләр ики чүр јазылыр:

а) сонунчу сәси атыларкән мә'насы дәјишилмәјән сөз-ләр **а**-сыз јазылыр; мәс.: *анкет, аптек, арматур, атмас-фер, витрин, газет, груп, драм, идиом, кајут, кантор, канфет, касет, катлет, лент, малекул, машын, пјес, планет, пласкарт, перспектив, резин, синтагм, систем, систерн, ситат, тон, фабрик, фонем*.

Гејд. Әслиндә *группа* вә *тонна* шәклиндә јазылан сөзләрдән **а** илә бирликдә гоша **п** вә **н** сәссизләриндән бири дә атылыр.

б) сонунчу сәси атыларкән мә'насы аңлашылмајән вә ја башга мә'на верән сөзләр **а** илә јазылыр; мәс.: *ботаника, грамматика, кимнастика, норма, пәезија, паетика, па-лата, форма, республика, тактика*.

IV. Сөзүн мүхтәлиф јерләриндәки сәслинин јазылышы

§ 16. Икинчи һечасындакы сәслиси һәм **ы**, һәм дә **у** илә дејилән сөзләр ики чүр јазылыр:

а) **ы** илә јазыланлар; мәс.: *ағы, гајғы, гарпыз, јарпыз, памбыг*.

б) **у** илә јазыланлар; мәс.: *арзу, армуд, мазут, маһуд, сабун*.

§ 17. Биринчи, икинчи, бэ'зэн дэ үчүнчү нечасындакы сәслиси һәм галын, һәм дэ инчә дежилән сөзләр ики чүр жазылыр:

а) аһәнк ганунуна табе едиләрәк јалныз галын сәсли илә жазыланлар; мәс.: *авам, ағыл, атлаз, гајда, дарваза, халча, халы.*

б) аһәнк ганунуна табе едиләрәк јалныз инчә сәсли илә жазыланлар; мәс.: *тәзә, үмид, бәхшиш.*

СӘССИЗЛӘРИН ЖАЗЫЛЫШЫ

I. Сөзүн илк сәссизинин жазылышы

§ 18. Илк сәси һәм *б*, бәм дә *п* илә дежилән сөзләр ики чүр жазылыр:

а) *б* илә жазыланлар; мәс.: *бәс, Бикә, битмәк, бичин, будаг, бүкмәк, бүтөв, бүтүн, бычаг.*

б) *п* илә жазыланлар; мәс.: *пити, пишик, пусгу.*

§ 19. Илк сәси һәм *д*, һәм дә *т* илә дежилән сөзләр әслинә мұвафиг олараг *д* илә жазылыр; мәс.: *дикмәк* (көзүнү), *дик* (уча), *диксинмәк, дүкан, дүшбәрә.*

II. Сөзүн орта сәссизинин жазылышы

§ 20. Биринчи нечасындакы сәссизи һәм *н*, һәм дә *м* илә дежилән сөзләр *н* илә жазылыр; мәс.: *анбар, Гәибәр, зәнбил, күнбәз, сүнбүл, шәнбә.*

§ 21. Биринчи, икинчи вә ја үчүнчү нечасындакы сәссизи һәм *г*, һәм дә *ғ* илә дежилән сөзләр әслинә мұвафиг олараг ики чүр жазылыр:

а) *г* илә жазыланлар; мәс.: *агроном, агротехника, әгрәб, мангал, монгол, орган, педагог, педагожи, тәшвиғат.*

Истисна. Вағзал вә *мағаза* сөзләри *ғ* илә жазылыр.

б) *ғ* илә жазыланлар; мәс.: *ишғал, мәшғәлә, мәшғул, тәблиғат, рәғбәт.*

§ 22. Данышыгда бэ'зән биринчи, икинчи вә ја үчүнчү нечасындакы сәссизләринин јери дәјишиләрәк ишләнән мүәјјән сөзләр ашағыдакы кими жазылыр; мәс.: *әскик, ирәли, јанлыш, кирпик, күлфәт, көстәрмәк, өскүрмәк, чарпаз, чылпаг.*

III. Сөзүн сон сәссизинин жазылышы

§ 23. Сон сәси һәм *д*, һәм дә *т* илә дежилән сөзләр *д* илә жазылыр; мәс.: *булуд, гурд, дөрд, јашыд, кәнд, палыд, полад, сөјүд, сүд.*

§ 24. Сон сәси һәм *з*, һәм дә *с* илә дежилән сөзләр *з* илә жазылыр; мәс.: *алмаз, Алмаз, Араз, палаз, товуз, Хачмаз, чәркәз.*

§ 25. Сон сәси *к*, *к* вә ја *ј* илә дежилән икинечалы (вә ја чоһнечалы) сөзләр *к* илә жазылыр; мәс.: *бөјүк, кәпәнәк, кичик, күләк, һөрүмчәк, чичәк, чөрәк.*

§ 26. Сон сәси *ғ*, *х* вә ја *г* илә дежилән икинечалы сөзләр *г* илә жазылыр; мәс.: *булаг, гашыг, гатыг, гонаг, јанаг, жарпаг, папаг, очаг, торпаг, ушаг.*

§ 27. Сон сәси әсасән *ж*, бэ'зән дә *ғ* илә дежилән икинечалы сөзләр *ж* илә жазылыр; мәс.: *вурнух*(маг), *Газаж, дарых*(маг), *Јевлаж, Катәж, Самух.*

§ 28. Сон сәси *ч*, *ч*, *ж* вә ја *ш* илә дежилән сөзләр *ч* илә жазылыр; мәс.: *ағач, гылынч, динч, кәрпич, кеч, күч, сач, сүзкәч, чәкич.*

§ 29. Сону *ик* сәссизләри илә битән сөзләр әслиндә олдуғу кими *ик* илә дә жазылыр; мәс.: *аһәнк, гәшәнк, дәнк, динк, әһәнк, зәнк, пәләнк, сәһәнк, түфәнк, чәнк.*

§ 30. Әслиндә сону ејничинсли гоша сәссизлә жазылан ики вә ја чоһнечалы сөзләр бир сәссизлә жазылыр; мәс.: *експрес, киловат, килограм, конгрес, метал, мүстәгил, мүһүм, просес, рәсмхәт, сәрһәд, һүснхәт.*

IV. Сөзүн мүхтәлиф јерләриндәки сәссизин жазылышы

§ 31. Ики вә чоһнечалы сөзләрин биринчи вә ја икинчи нечасындакы сәссизи, тәкнечалы сөзләрин исә сон сәссизи даһа чоһ *ј*, гисмән дә *к* илә дежилән сөзләр *ј* илә жазылыр; мәс.: *дүјмә, дүјү, ијдә, ијнә, дәјирман, әјләнчә, ијирми, көјәрти, көјәрчин, зәј, көј, чиј, чијәр.*

Истисна. Дикәр, әкәр, икид, мәкәр, Никар, никаран, шакирд сөзләри *к* илә жазылыр.

§ 32. Тәркибиндә *ц* олан алынма сөзләр ики чүр жазылыр:

а) үмуми исимләр *с* илә жазылыр; мәс.: *дасент, кансерт, сех, сирк, систерн.*

Истисна. Витсе сөзү *те* илә жазылыр.

б) хүсуси исимләр *те* илә жазылыр; мәс.: *Тсарјов, Тсеткин, Варантсов, Кузнетсов, Мотсарт, Мураметс.*

Гејд. Сөз ортасында гоша *ц* (*иц*) олан хүсуси исимләрдә (мәс.: *Ницце*) *ц*-нин бири атылыр; мәс.: *Нитсе.*

§ 33. Тәркибиндә *ш* олан алынма сөзләр ики чүр жазылыр:

а) сөз эввелиндә вә сөз сонунда *ш* эвезинә бир *ш* жазылыр; мәс.: *Шедрин, Шерба, Шорс, шотка, борш*.

б) сөз ортасында *ш* эвезинә ики *ш* (*ши*) жазылыр; мәс.: *Верешмакин, Гушшин, мешман*.

§ 34. Мүхтәлиф печаларында әслиндә *һ* сәссизи олан бейнәлмиләл сөзләр *һ* илә дә жазылыр; мәс.: *Бекел, Бейне, гектар, гекемонија, гуманизм, гидрокен, гимн, Бетховен*.

§ 35. Мүхтәлиф печаларында әслиндә *ч* сәссизи олан алынма сөзләр *ч* илә дә жазылыр; мәс.: *Чамбул, Чапаридзе, Чек Лондон, Чорч, чарчов, чемпер, Орчоникидзе*.

§ 36. Тәркибиндә *е* вә ја *и* сәслиләриндән әввәл *г* сәссизи олан бейнәлмиләл сөзләр *к* илә жазылыр; мәс.: *генерал, кенезис, китара, кикијена, кимнастика, кимназија, биолокија, диалектолокија*.

СӨЗҮН МҮХТӘЛИФ ЈЕРЛӘРИНДӘКИ СӘСЛИ ВӘ СӘССИЗИН ЈАЗЫЛЫШЫ

§ 37. Сон печасындакы дифтонгу *өв, өј* вә ја *ө* шәклиндә дејилән сөзләр *өв* илә жазылыр; мәс.: *бүлөв, бүтөв, көсөв*.

§ 38. Мүхтәлиф печаларындакы дифтонгу чох заман *ов, бә'зән* дә *ав, ој* вә ја *о* шәклиндә дејилән сөзләр *өв* илә жазылыр; мәс.: *алов, Бузовна, бухов, говун, довшан, ов, овмаг, овуг, овуч, охлов, плов*.

§ 39. Сону бә'зән жалныз *ет*, бә'зән дә һәм *ет*, һәм дә *ә* илә дејилән сөзләр ики чүр жазылыр:

а) *ә* илә жазыланлар; мәс.: *бүдчә, комитә, факултә*.

б) *ет* илә жазыланлар; мәс.: *иммунитет, кабинет, сүжет*.

ЕЈНИЧИНСЛИ ГОША СӘСЛИ ВӘ СӘССИЗИН ЈАЗЫЛЫШЫ

I. Сөзүн мүхтәлиф јерләриндәки ејничинсли гоша сәслинин жазылышы

§ 40. Биринчи, бә'зи сөзләрин исә икинчи печасындакы сәслини узатмаг үчүн ејничинсли гоша сәсли жазылыр:

а) сөз ортасында; мәс.: *маариф, мааш, чамаат*.

б) сөз сонунда; мәс.: *бәдиш, әмтәә, мәтбәә, тәбиш*.

II. Сөзүн мүхтәлиф јерләриндәки ејничинсли гоша сәссизин жазылышы

§ 41. Чохпечалы сөзләрин ортасында, тәкпечалы сөзләрин исә сонунда сәссизи узатмаг, даһа ајдын тәләффүз етмәк вә ја карлығыны билдирмәк үчүн ишләдилән гоша сәссизин һәр икиси жазылыр:

а) сөз ортасында; мәс.: *аддым, гүввәт, диггәт, әввәл, әдәбијјат, иззәт, иттифаг, ләззәт, магаш, маһијјәт, мәзәммәт, мәһәббәт, мәһәччәр, милләт, миннәт, мүгәсир, муәллим, мүәссисә, мүнәччим, мүрәккәб, мүрәттиб, мүхәммәс, мүхәннәс, мүһәррир, нәггәш, рәггәсә, сәккиз, таппылты, тәкәббүр, тәләффүз, тәнәффүс, харрат*.

б) сөз сонунда; мәс.: *зәнн, зидд, рәдд, сирр, тибб, фәнн, хәтт, һагг, һәдд, һәлл, һисс*.

Гейд. Бу сөзләрә (*һисс* сөзүндән башга) сәссизлә башланан шәкилчи әләвә олундугда сөз көкүндәки гоша сәсдән бири дүшүр; мәс.: *зид-дир, сир-даш, фән-ләр, хәт-сиз*.

§ 42. Мүхтәлиф печаларында ејничинсли гоша сәссиз олан алынма сөзләр гоша сәссизлә дә жазылыр; мәс.: *ассимилјасија, ассистент, атташе, баллада, вассал, капелла, классик, либретто, оперетта, режиссор, сессија*.

Истисна. *Антенa, апарат, балон, масаж, паралел, пасаж, тунел* вә *шосе* сөзләри бир сәссизлә жазылыр.

§ 43. Сон ики печасында ејничинсли гоша *м* (*мм*) сәссизи олан *диаграмма* кими бейнәлмиләл сөзләр бир *м* илә жазылыр. Бу заман сөзүн сонундакы *а* сәслиси дә атылыр; мәс.: *диаграм, монограм, програм, стенограм, телеграм*.

III. Сөз ортасында ејничинсли гоша сәсли вә сәссизин жазылышы

§ 44. Сөзүн икинчи вә ја үчүнчү печасындакы сәслини, еләчә дә сәссизи узатмаг вә ја даһа ајдын тәләффүз етмәк үчүн ејничинсли гоша сәсли вә сәссизин һәр икиси жазылыр; мәс.: *тәәччүб, тәәсүф, мәәттәл, тәәсүрат, тәәһһүд*.

АПАСТРОФЛУ СӨЗЛӘРИН ЈАЗЫЛЫШЫ

§ 45. Сөзләрдә ашағыдакы һалларда апастроф гојулур:

а) әсасән биринчи, бә'зән дә икинчи печасында узанан *ә, е, ө* сәслиләриндән бири олан сөзләрдә; мәс.: *бә'зән, бә'зи, дә'вәт, е'дам, е'лан, е'мал, е'тибар, е'тимад, е'тина, е'тираз*,

11) Сыра сајы дүзэлдэн шәкилчиләр:

а) сону сәссизлә битән сөзләрдә: *-ынчы (-инчи, -унчу, -үнчү)* шәкилчиси; мәс.: *гырхынчы, бешинчи, онунчу, үчүнчү*.

б) сону сәсли илә битән сөзләрдә: *-нчы (-нчи)* шәкилчиси; мәс.: *алтынчы, икинчи*.

Гейд. Әрәб рәгәмләриндән сонра аһәнкә көрә сыра сај шәкилчиләринин ихтисары олан *-чы, -чи, -чу, -чү* шәкилчиләриндән бири јазылыр; мәс.: *6-чы, 2-чи, 10-чу, 3-чү*. Рум рәгәмләриндән сонра һәмин шәкилчиләр јазылмыр; мәс.: VI, II, X, III.

12) *-мы (-ми, -му, -мү)* суал шәкилчиси; мәс.: *Огтајдырмы? Гәшәнкјирми? Одурму? Көрдүнмү?*

§ 47. Сону сәсли илә битән *иртича, ихтира, ичма, маје, мәнәфе, мәнбә, мәншә, мисра, мөвзу, мүрәббә, сәнәје, шүа* кими сөзләрә сону сәслили сөзләрә мәхсус јијәлик, јөнлүк, тә'сирлик һал вә мәнсубијјәт шәкилчиләри артырылыр; мәс.: *иртича—иртича-нын, иртича-ја, иртича-ны; сәнәје—сәнәје-нин, сәнәје-јә; сәнәје-ни; мөвзу—мөвзу-нун, мөвзу-ја, мөвзу-ну*; (империализм) *иртича-сы, (нефт) сәнәје-си, (онун) мөвзу-су*.

Гейд. *Мәнәфе, мәнбә* вә *мәншә* сөзләринә мәнсубијјәт шәкилчиси гошулдугда көклә шәкилчи арасына битишдиричи *с* сәссизи әвзинә *ј* артырылыр; мәс.: (онун) *мәнәфе-ји, (чајын) мәнбә-ји, (диллин) мәншә-ји*.

§ 48. Алынма хүсуси вә үмуми исимләрдә сөзүн сонундакы *ј* сәси јазылмыр; мәс.: *Горки, Грозны, Јараславски, Мајаковски, планетари, ссенари*.

БИТИШИК, ДЕФИСЛӘ ВӘ АЈРЫ ЈАЗЫЛАН СӨЗЛӘР

I. Үмуми гајдалар

§ 49. Ашағыдакы сөзләр битишик јазылыр:

1. Мигдар сајы илә исим вә ја сифәтдән әмәлә кәлән исим вә сифәтләр; мәс.: *бешиллик, бешкушә, бешмәртәбә, бирмә-налы, бирһечалы, дөрдбучаглы, икиһечалы, икитәрәфли, онкунлүк, үчбучаг*.

2. Садә (вә ја дүзәлтмә) исимлә мәнсубијјәт шәкилчили зәрфдән әмәлә кәлән сифәт вә зәрфләр; мәс.: *бајрамгабағы, бармагарасы, гит'әләрарасы, гурултајгабағы, дәнисканары, рајонларарасы, сәпингабағы, һәјәтјаны, чәркәләрарасы, шәһәрарасы, шәһәрјаны*.

3. Чыхышлыг һалда олан исимлә фе'ли исимдән әмәлә кәлән сифәт вә зәрфләр; мәс.: *анаданкәлмә, бабадангалма, башдансовма, учдантутма*.

4. Исим вә ја сајла мәнсубијјәт шәкилчили *баш* сөзүндән әмәлә кәлән исим вә зәрфләр; мәс.: *аддымбашы, дәгигә-башы, јүзбашы, кәлмәбашы, минбашы, онбашы, сөзбашы*.

§ 50. Ашағыдакы сөзләр дефислә јазылыр:

1. Тәркибиндәки сөзләрдән бири, бә'зән һәр икиси ајрылыгда мә'на вермәјән вә ја башга мә'на верән исим, сифәт вә зәрфләр; мәс.: *адда-будда, гарма-гарышыг, гонаг-гара, гонум-гоншу, деди-году, иш-күч, јара-хора, кәлә-көтүр, кол-кос, кејим-кечим, нәм-нүм, пал-палтар, сир-сифәт, сүр-сүмүк, чөр-чөп*.

2. Ејни сөзүн әввәлине ја *м* сәси кәтирмәк, ја дамаг сәслисини додаг сәслисинә чевирмәк, ја да илк сәссизини *м* сәси илә әвәз етмәклә әмәлә кәлән исим, сифәт вә зәрфләр; мәс.: *аз-маз, гара-гура, әзик-үзүк, әјри-үјрү, кағыз-күғүз, касыб-күсүб, тәһәр-төһүр, ушаг-мушаг, чындыр-мындыр, шап-шул, шеј-меј*.

3. *-мәз (-маз)* шәкилчили фе'ли сифәтләрдән әмәлә кәлән сифәт вә зәрфләр; мәс.: *битмәз-түкәнмәз, динмәз-сөјләмәз*.

4. Тәркибиндә *гејри* сөзү олан сифәт вә зәрфләр; мәс.: *гејри-ади, гејри-гануни, гејри-иради, гејри-кафи, гејри-мәгбул, гејри-мүәјјән, гејри-мүмкүн, гејри-рәсми, гејри-сәмими, гејри-тәбии, гејри-үзви*.

5. Ики сөздән әмәлә кәлиб, биринчиси *-и (-ји)* шәкилчиси гәбул едән тәркибләр; мәс.: *вәсфи-һал, нөгтеји-нәзәр, тәрзи-һәрәкәт, тәрчүмеји-һал*.

II. Исим

§ 51. Ашағыдакы исимләр битишик јазылыр:

1. Неч бир сөздәјишдиричи вә ја сөздүзәлдичи шәкилчи гәбул етмәмиш ики исимдән әмәлә кәлән исимләр; мәс.: *гајынана, гајыната, әмәккүн, киләмејвә, рәсмхәт, сачајаг, һачылејләк, хүснхәт*.

2. Садә (вә ја дүзәлтмә) исимлә фе'ли сифәтдән әмәлә кәлән исимләр; мәс.: *ашсүзән, күнәбахан, рутубәтөлчән, сәсбоған, сәстутан, тахылдөјән, тифтиктутан, тозсоран, тохумсәпән*.

3. Садә исимлә фе'ли исимдән әмәлә кәлән исимләр; мәс.: *јукдашыма, памбыгтәмизләмә, поладәритмә, сәс-вермә*.

4. Садә (вә ја дүзәлтмә) исимлә мәнсубијјәт шәкилчили сөздән әмәлә кәлән исимләр; мәс.: *ајагалты, ајагабы, ајакирәси, башалты, голтугалты, дајыдосту, дүнјабахышы, дүнјакөрүшү, әлјазмасы, әмигызы, иланбалығы, илдөнүмү, мангабашчысы, суити, чансағлығы*.

5. Садэ сифэтлэ садэ (вэ ја дүзэлтмэ) исимдэн эмэлэ кэлэн исимлэр; мäs.: *Ағбулаг, ағчагајын, ағчаганад, Гара-жазы, гаратикан, истиот, јенијетмэ, сарыкөјнөк, сарыкөк, хаммал.*

6. Мүрөккөб сифэтлэрэ -лыг (-лик, -луг, -лүк) шөкил-чисинин элавэси илэ эмэлэ кэлэн исимлэр; мäs.: *ағзыбүтөвлүк, аличэнаблыг, бирмэ'налылыг, ганунаујгунлуг, ганун-веричилик, достбазлыг, элиачыглыг, элијрилик, өзбашы-налыг, тэрэфкешлик, узагкөрәнлик, үрәјиачыглыг.*

7. Сону сәсли вэ ја чинкилтили сәссизлэ битән фе'лләр-дән *һа* битишдиричиси васитәси илэ эмэлэ кэлэн исимлэр; мäs.: *вурһавур, деһаде, јазһајаз, јеһаје, кәзһакәз, чалһа-чал.*

Тәкрар едилән фе'л кар сәссизлэ битәрсә, *һа* эвэзинә аһәнкә көрә *а* вэ ја *ә* јазылыр; мäs.: *басабас, гачагач, тутатут, ичәиш, кәсәкәс.*

8. Тәркибиндә *хана* вэ ја *намә* сөзү олан исимлэр; мäs.: *гираәтхана, китабхана, бәјаннамә, вәкаләтнамә, „Искәндәрнамә“, „Һопһопнамә“, шәһадәтнамә.*

9. Тәркибиндәки икинчи сөзү хүсуси чоғрафи ад кими ишләнмәјән исимлэр; мäs.: *Ағдам, Ағдаш, Ағшәһәр, Арпачај, Гарагојунлу, Гарашәһәр, Гонагкәнд, Гусарчај, Дашкәсэн, Ичәришәһәр, Јеникәнд, Кировабәд, Көјчај, Маһмудоба, Сабирабәд.*

10. Инсан адларыны билдирән мүрөккөб исимлэр; мäs.: *Гызгајыт, Гызјетәр, Гызылкүл, Әбдүлкәрим, Әбдүррәһман, Әбүлһәсэн, Әлимәрдан, Күлбаһар, Хошгәдәм.*

Гејд. Инсан адларыны билдирән мүрөккөб исимләрдә ики сәсли бир араја дүшәрсә, биринчи сөзүн сон сәслиси атылыр; мäs.: *Әләкбәр, Әләскәр, Мирзәли, Һачаға.*

11. Тәркибиндә *задә* вэ-ја *оғлу* сөзү олан исимлэр; мäs.: *Әзимзадә, Чаббарзадә, Азәроғлу, Һәсәноғлу.*

12. Тәркибиндә рүтбә, ләгәб, титул билдирмәјән *мир, мирзә, һачы, сејид, шаһ, султан, аға, бәј, бәјим, хан, ханым* сөзләриндән бири олан исимлэр; мäs.: *Мирбәшир, Мирзәли, Мирзәли, Һачыбала, Сејидханым, Шаһсәнәм, Султанәли, Ағабачы, Ағамир, Бәјәһмәд, Бәјимбачы, Ханмурад, Ханымбачы, Әлимирзә, Гәдәмшаһ, Әлисултан, Һүсејнаға, Балабәј, Зәһрабәјим, Вәлихан, Күлханым.*

§ 52. Ашағыдакы исимләр дефислэ јазылыр:

1. Ејни сөзүн тәкрары илэ эмэлэ кэлэн исимлэр; мäs.: *ашыг-ашыг, гоз-гоз, даш-даш, пыч-пыч, топ-топ, чәһ-чәһ, чив-чив, чик-чик.*

2. Мә'нача бир-биринә јахын, узаг вэ ја зидд олан ајры-ајры сөзләрдән эмэлэ кэлэн исимлэр; мäs.: *аб-һава, абыр-*

һәја, ағыз-бурун, ад-сан, алгы-сатгы, алыш-вериш, арвәд-ушаг, бағча-бағ, баш-ајаг, вар-јох, гәпик-гуруш, гол-бу-даг, гоһум-гардаш, гојун-гузу, дава-дәрман, дәдә-баба, дәм-дәскаһ, дәрә-тәпә, әл-ајаг, көч-күлфәт, кедиш-кәлиш, кечә-күндүз, күл-чичәк, наз-гәмзә, нәва-нәтимә, од-алов, өлүм-итим, сәс-күј, сәс-сәда, сөз-сөһбәт, тәһвил-тәслим, уму-күсү, чан-чијәр.

3. Сифэтлэ дүзәлтмә исимдән эмэлэ кэлэн исимлэр; мäs.: *ајры-сечкилик, әмин-аманлыг.*

4. Өлчү ваһидләрини билдирән исимлэр; мäs.: *адам-күн, грам-калори, грам-эквивалент, дәзкаһ-ај, киловат-саат, килограм-метр, тәләбә-саат, тон-километр.*

5. Чәһәтләр арасыны билдирән исимлэр; мäs.: *чәнуб-гәрб, чәнуб-шәрг, шимал-гәрб, шимал-шәрг.*

6. Тәркиб дахилиндә бир мөфһум ифадә едән мүхтәлиф мә'налы исимләрдән эмэлэ кэлэн исимлэр; мäs.: *академик-катиб, алим-кеолог, капитан-лејтенант, кафе-ресторан, кино-комедија, кино-повест, кино-театр, кино-филм, кенерал-губернатор, кенерал-директор, кенерал-лејтенант, кенерал-мајор, суварма-мелиорасија.*

7. Классик муғам адларыны билдирән исимлэр; мäs.: *бајаты-гачар, бајаты-әчәм, бајаты-исфаһан, бајаты-күрд, бајаты-шираз, күрд-шаһназ, маһур-һинди, секаһ-забил.*

8. Тәркибиндә *витсе, контр, өбер* вэ с. һиссәчикләри олан исимлэр; мäs.: *витсе-адмирал, контр-адмирал, обер-лејтенант.*

9. Тәркибиндә *дон, сен* һиссәчикләри олуб, әчнәби ад вэ фамилија билдирән исимлэр; мäs.: *Дон-Кихот, Дон-Жуан, Сен-Симон.*

Гејд. Дон сөзү чәнаб мә'насында ишләндикдә аид олдуғу сөздән ајры вэ кичик һәрфлэ јазылыр; мäs.: *дон Сезар де Базан, дон Базилио, дон Педро.*

Әчнәби фамилијалар тәркибиндәки артикл вэ әдатлар ајры вэ дефиссиз јазылыр; мäs.: *Бодуен де Куртене, Леснардо да Винчи, Лопе де Вега, фон Бисмарк.*

10. Ики хүсуси исимдән эмэлэ кәлиб, фамилија билдирән исимлэр; мäs.: *Андерсен-Нексе, Мамин-Сибирјак, Римски-Корсаков.*

11. Мүхтәлиф сөзләрдән дүзәлән хүсуси чоғрафи адлар; мäs.: *Ај-Петри, Алма-Ата, Аму-Дәрја, Буенос-Ајрес, Елзас-Лотаринкија, Каменск-Уралск, Карел-Фин, Монте-Карло, Нју-Йорк, Маһач-Гала, Па-де-Кале, Порт-Сәнд, Пуерто-Рико, Растов-Дон, Сан-Себастијан, Улан-Батор.*

12. Сијаси партијаларын, чәрәјанларын, еләчә дә онла-рын тәрәфдарларынын адларыны билдирән исимлэр; мäs.: